

ДІАЛЕКТНІ ОДИНИЦІ В НАРОДНОПІСЕННИХ ТЕКСТАХ ІЗ ВОЛИНИ (ФОНЕТИЧНО-ОРФОЕПІЧНИЙ РІВЕНЬ)

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (50)

УДК 811.161.2'282.2(477.82)+398.8(=161.2):801.81[81'342.6

DOI: 10.24144/2663-6840/2023.2(50).148–154

Данилюк Н. Діалектні одиниці в народнописених текстах із Волині (фонетично-орфоепічний рівень); кількість бібліографічних джерел – 14; мова українська.

Анотація. Актуальність статті полягає в потребі докладного розгляду мови текстів українських народних пісень із Волині, що відображають волинсько-поліські та волинсько-подільські говори на всіх мовних рівнях. Мета роботи – на матеріалі народнопоетичних текстів, зафіксованих переважно в ХХ столітті, простежити фонетично-орфоепічні риси діалектизмів.

У дослідженні опрацьовано тексти народних пісень, записані на Волині (здебільшого в межах нинішньої Волинської та Рівненської областей) Григорієм Аркушиним, Віктором Давидюком, Філаретом Колесою, Оскаром Кольбергом, Олександром Кондратович, Казимежом Мошинським, Олексою Ошуркевичем, Лесею Українкою, а також авторкою статті. Встановлено, що здебільшого в них представлено рефлексії давніх етимологічних голосних звуків, відображено асимілятивно-дисимілятивні звукові видозміни, редукцію голосних, метатезу, протезу, епентезу, афезу та поєднання кількох явищ. Найбільше фонетично-орфоепічних одиниць зафіксовано в піснях, зібраних у 1930-і роки на українсько-білорусько-польському пограниччі Західного Полісся Філаретом Колесою та Казимежом Мошинським. Значно менше їх у текстах середини-кінця ХХ, небагато – на початку ХХІ ст., що репрезентують Волинське Поділля. Аналіз великого текстового масиву засвідчив, що виявлені одиниці здебільшого є вкрапленнями на тлі літературного нормативного мовлення, тому маємо підстави кваліфікувати їх як фонетично-орфоепічні діалектизми. Наша праця, а також інші статті про специфіку інтернет-фольклору та українські пісні часів російсько-української війни 2014–2023 років підтверджують запропонований раніше підхід про правомірність розгляду фольклорного мовлення як різновиду художнього стилю на сучасному етапі.

Ключові слова: діалектна одиниця, фонетично-орфоепічний рівень, волинсько-поліські говори, волинсько-подільські говори, північне наріччя, південно-західне наріччя, народнописений текст.

Постановка проблеми. Аналіз досліджень.

Проблема взаємодії народнопоетичного та уснорозмовного мовлення, роль діалектних одиниць у творенні фольклорного тексту цікавила багатьох славістів: Л. Андрейчина, Л.І. Баранникову, Є. Бартмінського, П.Г. Богагирьова, О.І. Богословську, А.П. Євгенєву, В. Ляшука Й.О. Оссовецького, Я. Оравця, Є. Сероцюка та інших. В українському мовознавстві її розглядали Г. Л. Аркушин, І.В. Гороф'янюк, П.Ю. Гриценко, Ю.В. Грицевич, С.Я. Єрмоленко, І.Г. Матвіяс, В.В. Німчук та ін. Цьому питанню авторка присвятила окрему статтю [Данилюк 2000], підрозділи монографії [Данилюк 2010, с. 53–65] та дисертації [Данилюк 2010а, с. 38–45]. У четвертому розділі дисертації було розглянуто діалектизми різних рівнів, а в додатках до роботи представлено мікроконтексти з діалектними одиницями, виокремлені з текстів народних пісень, зафіксованих у багатьох регіонах українського етноареалу [Данилюк 2010а, с. 219–227; с. 561–582]. При розгляді мовностилістичних рис народнописених текстів із Волині також принагідно було звернуто увагу на збереження в них діалектних одиниць [Данилюк 2001; Данилюк 2006; Данилюк 2007].

Незважаючи на низку праць, місце фольклору в системі стилів сучасної української мови, його взаємодія з уснорозмовним мовленням, специфіка діалектизмів у народнопоетичних текстах різної жанрової належності досі викликають дискусії. Тому тему нашої розвідки вважаємо *актуальною*. **Мета статті** – на матеріалі текстів українських на-

родних пісень із Волині, зафіксованих переважно в ХХ столітті, простежити фонетично-орфоепічні риси діалектизмів. **Завдання** – опрацювати тексти народних пісень, записані на Волині (здебільшого в межах нинішньої Волинської та Рівненської областей), що представляють волинсько-поліські (західнополіські) говори північного наріччя та волинсько-подільські говори південно-західного наріччя; виокремити діалектні одиниці на фонетично-орфоепічному рівні, об'єднати їх у групи за специфікою явищ, звернути увагу на роль в народнопоетичному тексті.

Методи та методика дослідження. У роботі використано описовий метод, який уможливив здійснити синхронний аналіз мовних одиниць, класифікацію та систематизацію словникового складу текстів у парадигматичному та синтагматичному аспектах. Метод контекстного аналізу дав змогу виявити роль фонетично-орфоепічних явищ у народнописеному тексті.

Джерельна база дослідження – видання українського фольклору ХХ ст., укладені Г. Аркушиним, В. Давидюком, К. Квіткою, Ф. Колесою, О. Кольбергом, О. Кондратович, К. Мошинським, О. Ошуркевичем, Лесею Українкою та іншими збирачами, а також матеріали, записані авторкою від бабусі Ковальчук Тетяни Макарівни (1909 р.н.) та мами Данилюк (Ковальчук) Таїсії Михайлівни (1932 р.н.).

Виклад основного матеріалу. Як було зазначено, проблема взаємозв'язків усної поезії та

діалектів донині залишається невирішеною. Основні погляди славистів на це питання такі: фольклор – 1) функціонально-стильовий різновид діалекту; 2) діалект у його естетичній функції; окремих художніх діалект; 3) інтердіалект (міждіалектне утворення); 4) наддіалектне утворення, своєрідне поетичне койне. Не вдаючись до докладного аналізу думок учених (це було зроблено нами в попередніх статтях і монографії), зауважимо, що, розглядаючи питання, потрібно враховувати специфіку розвитку кожної мови та місце в ній діалектного джерела на певному конкретному етапі. Зокрема, П.Г. Житецький, І.І. Огієнко, І.Г. Матвіяс та інші вчені писали про те, що в давні часи, коли творився український фольклор діалектоносіями, уснорозмовні елементи становили велику частку, тому можна було говорити про діалект у його естетичній функції. З огляду на те, що народнопісенний текст має ознаки усного художньо опрацьованого мовлення, польський мовознавець Є. Бартмінський називав усну народну словесність «художнім діалектом» [Bartmiński 1973] або «поетичним інтердіалектом фольклору» [Bartmiński 1977, с. 87–125]. Не враховуючи діахронічний аспект розгляду текстів, їх жанрову специфіку, а також поширеність у різних регіонах, сучасні молоді дослідники припускаються категоричних тверджень на зразок: «Висновок про фольклор як один із функційних різновидів діалектного мовлення очевидний, якщо аналізувати матеріали тих фольклорних збірників, у яких упорядниками максимально збережено говіркові риси на всіх мовних рівнях» [Грицевич 2022, с. 167].

Варто брати до уваги, що зі становленням літературної мови народної поезії все сильніше впливають норми, творцями текстів стають освічені люди, які лише спорадично вдаються до окремих діалектних елементів. Це сприяє наближенню фольклорних творів до авторських. З іншого боку, тексти, написані письменниками, нерідко переходять до народних (напр., поезії Г. Сковороди, Л. Глібова, поетів-романтиків, Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, А. Малишка, Д. Павличка та ін.). Отож у такому разі треба кваліфікувати усну поезію як наддіалектне утворення, різновид сучасного художнього стилю. Багаторічні дослідження С.Я. Єрмоленко й авторки статті, зроблені на матеріалі текстів народних пісень, зафіксованих у багатьох українських етнічних регіонах в Україні й за її межами упродовж XVII–XX століть, виявили певні відмінності народної поезії та уснорозмовної мови. Зокрема, виникнувши на певній території, пісні, поширюючись, втрачають діалектні риси; у народній поезії можуть співіснувати діалектні явища, властиві різним регіонам; кількість діалектизмів у творах усної словесності порівняно невелика, вони можуть бути стилістично навантажені; діалектне та фольклорне мовлення мають різні функційне призначення: уснорозмовне – це засіб спілкування, народнопісенне – задовольняє художньо-естетичні потреби. Усе це засвідчує їхній відмінний статус у системі загальнонародної мови» [Данилюк 2010, с. 66]. Процес «олітературення» все більш виразний

у досліджених нами сучасних українських піснях, що виникли в часи Майдану, російсько-української війни та новітнього інтернет-фольклору в добу цифровізації [Данилюк 2020], коли їх авторами стають носії літературної мови, почасти молодіжного або військового сленгу, а не територіальної говірки.

У проаналізованих народнопісенних текстах із Волині зафіксовано певні акцентуаційно-орфоепічні, фонетичні, словотвірні, граматичні, лексичні, семантичні та фразеологічні діалектні одиниці на тлі літературно нормативних засобів. Це дає нам підстави послуговуватися терміном «діалектизм» у значенні «позанормативний елемент літературної мови, що має виражену діалектну (див. Діалект віднесеність» [Гриценко 2007, с. 161]. Попри непослідовне відтворення діалектних особливостей у виданнях радянського часу, спрямованих на наближення текстів до літературної норми, все ж у них збереглося чимало фонетично-орфоепічних варіантів. Зокрема, для таких одиниць характерні рефлексії на давні голосні та приголосні звуки і звукосполучення, використання фонетичних явищ, що виникають у мовному потоці.

Внаслідок докладного зіставлення фольклорних текстів із записами уснорозмовного мовлення в дисертації та монографії «Діалектний компонент у фольклорних текстах із Західного Полісся» (2022) Ю.В. Грицевич помітив та ретельно описав найбільш поширені фонетичні процеси на рівні вокалізму та консонантизму [Грицевич 2022, с. 109–110].

Наші спостереження на рівні вокалізму виявили низку прикладів із рефлексамі давніх *o, *ь, *ě, *i, *y, *e, *o та інших звуків, тенденцію зміни давніх звукосполук *гы, *кы, *хы на [г'і], [к'і], [х'і], позиційні варіанти сучасних голосних та інші явища, відбиті в народнопісенних текстах. Скажімо, відповідники давнього *o в новоствореному закритому складі інколи передають дифтонгами або ж монофтонгами [o], [y], [и'], що властиво говіркам Західного Полісся, як-от: *доруоженька, вечор, вполся, ягодки, одпишіте, одкажіте, одчиняй, возьми; пудрели, з-пуд; вин, більша, двир* та ін., напр.: *Ой через садок та й доруоженька, Святий вечор!* (ФК, с. 8); *Swiatij wieczor; sylnen'ko placze* [К, с. 82]; *Ой а вперш одну, а вполся другу* (ККП, с. 115); *Володарь, володарь, одчиняй ворота* (ФК, с. 69); *Возьми мене к собі* (ПД-2, с. 59); *З-пуд зельного гаю* (ФК, с. 232); *Ой гурку юшку тре на двир вилвати* (ПД-2, с. 154). Відповідниками рефлексів давнього *e подекуди виступають дифтонг [yo], монофтонги [e], [e], [и] (графічно може позначатися як *ы* або *і*) або ж [o], як-от: з *беруозки, вунесла, принесла, zejszla; каминь, мителиця, дивкам, писень, по виночку, квиток; сьостро, сльозками*, напр.: *Весна красна, да што ти нам вунесла?* (ФК, с.71) ...*a wze uwdownupa przepnucia zejszla* (К, с. 402); *Що ж ти нам принесла?.. Дивкам по виночку* (ПД-2, с. 11); *Діти годувати як каминь глодати* (ККП, с. 27); *Ой надворі мителиця* (ПК, 34); *Сьостро, наша сьостро, Що так постаріла* (ККП, с. 163). Одним із виявів ненаголошеного *e перед твердим приголосним зрідка є ла-

біалізований монофтонг [y] / [‘y]: *вечур, матюнка, широкуй*, напр.: *Моя матюнка старая* (ПВ, с. 52); *Да й на улиці, да й на широкуй* (ФК, с. 102). Спорадично давній *ѣ може бути представлений монофтонгом [e]: *бесе(є)да / бесе(є)дойка*, напр.: *Коровай ноги має, з комори втікає, з комори до хаточки, до любій беседойки*» (ККП, с. 31). Зауважимо, що ця форма відома й на інших територіях. Зокрема, К.Д. Глуховцева пояснювала таке утворення в східнословобожанських говірках як результат вокальної асиміляції, зазначаючи, що «лексемі беи|седа і |бесіда співвідносяться в мовленні діалектоносіїв з різними значеннями: |бесіда „розмова” і беи|седа „зустріч сватів у жениха на весіллі”, „група людей, що зібралися на весіллі, гулянні”» [Глуховцева 2005, с. 193]. Із подібним значенням Г.Л. Аркушин зафіксував це слово в західнополіських говірках, внісши його до словника: *бесіда* – „гостювання, хрестини, весілля, родини і т.ін.” [Аркушин 2016, с. 17]. У народнописаних текстах із Волині помітна тенденція до збереження давнього *і, представленого монофтонгом [i]: *красіва, доліна, каліна, віноград, вішньов, з молодцями*, напр.: *Пустів кона на доліну, а сідельце на каліну* (ПД, 2, с. 100); *Пошла Гальочка в вішньов сад, захавалася в віноград* (З; Л). Виявлено також приклади зміни давніх звукосполук *гы, *кы, *хы на [г’і], [к’і], [х’і], напр.: *Хлопцям по к’йочку* (ПД-2, с. 11); *для молодух’і* (ПД-3, с. 259); *кусок дорог’і* (З; Л); *Ej od witrü dubki hnut’sia, / czos’ na mene diwki dmut’sia, / poduly sia jak sywon’ki, (sowy) / czo ja chozu do wdywon’ki* (К, с. 403).

Крім названих змін, в аналізованих текстах подекуди знайдено приклади *позиційних варіантів сучасних голосних у ненаголошених складах*: 1) [‘a] > [‘e]: *виганєла, качинєта, п’єн, єгуди, щєстєм-здоров’єм, життє, зілє, насіннє, zdrowiє* і под., напр.: *На городі зілє, А в хаті весілє* (ККП, с. 128); *Ой гуляла-не гуляла, моє негуляннє, Ой дєсь пішло в чистє полє моє милуваннє* (ПД-2, с. 176); *Виниуєм тебе щєстєм-здоров’єм* (ПД-3, с. 108); *Oj daj Boze gospodyni zdrowiє* [1,81]; 2) [e] > [a] (*добрайкая, воронайкий*) (ФК, с. 28); [и] > [e] та [e] > [и]: *дождидате, зажинате, складате, седит; висна, принисла, забиремо, тецийка, річинька, долийка, нима*, та ін.: *Літа дождидате, Жита зажинате... В копойки складате* (ПД-2, с. 23); *Sedyt sobi konec stola* (К, с. 82); *Ой Висна наша красна, Шо ти нам принисла?* (ПД-2, с. 22); *Ой щоб була долийка а добрая* (ПВ, с. 56); *Нута рана wdota, des’ rojichaw do Lwowa* [К, с. 74]; 3) [и] > [i]: *пустів, на доліну, на каліну*, як-от: *Пустів кона на доліну, а сідельце на каліну* (ПД-2, с. 100); 4) [e] > [i] (*їдно*) (ПВ, с. 54) і под.; 5) [o] > [y], тобто характерне для західноукраїнських говірок «укання», напр.: *на пудганнєчку, кушуля, вдува, пубачив, Романув, кунь, муцнейко* і под., напр.: *Сиділа на пудганнєчку, Кушулю шила* (З; Л); *Романув кунь той таки йде, його дочка в руках веде* (ПД, 2, с. 100); *Чи горіли свічки, як в’язали ручки, чи горіли яснейко, як в’язали муцнейко* (ПВ, с. 20).

На рівні *консонантизму* спорадично виявлено приклади ствердіння губних перед ненаголошеними рефлексами давнього *ѣ: в *церкви* (ПК, с. 57),

тоби, соби (ФК, с. 78); окремі випадки палатальності перед давнім *і: *розб’їрайте* (ПД-3, с. 283); після звуків [б’], [п’], [в’], [м’] інколи постає епентетичний [й], після губного [м’] – [н’], а після [в’] – [л’] (*рута-мята*) (З; Л); звук [ф] часом представлено заміником [х]: *дохтур, кохта* (З; Л) або [хв]: *хвайна* (ПД-1, с. 87); подекуди збережено м’яку вимову передньоязикових приголосних: у *вишньовому, у костьолі* (З; Л), напр.: *Ой у вишньовому садку Там соловейко щєбетав* (З; Л); виступає твердий [ц]: у *світлиці, на улиці, до Луцка дві сестриці, коровайниці, місяц, панотец, поцилувала*), як-от: *Йшли коровайниці горою, несли муку з собою* (ПВ, с. 12); здебільшого зафіксовано твердий [р]: *вечера, радно, бурак, в комори, раби, рабокрила, поговору* та ін., напр.: *Ой заріж, панойку, кочура, Щоб була женчиком вечера* (ЛУ, с. 83); *У секрухи раби мухи розлізлися по стині* (ПД-1, с. 61); *Прийди, прийди под комору, я з тобою поговору* (ЛУ, с. 72); стверділі шиплячі [ж], [ч], [ш]: *гочи, ночи, каши*, напр.: *Приверни, Боже, ночи На мої кари гочи* (З; Л); зміна [л] > [в] у кінці слова або складу, як-от: *Наший хазяїн шудратий, він на горівку багатий*» (ПД-3, с. 322); перехід [с] в [ш] у звукосполуках [ск] > [шк]: *шкло, шклянка* (З; Л); використання звука й як приставного: *Йіван, йоженився* (З; Л) та у формах порівняння прикметників: *біднійша, гарнійша* (З; Л) чи прислівників: *помалій, хутчій* (З; Л), *легший* (ПД-3, с. 208); *Помалій її ведіте* (З; Л). У піснях з Волині зафіксовано польські вимовні форми на зразок *п’єц* (укр. *піч*): *Поки моя лиха доля Сметаноньку іла, Доти моя лиха доля На п’єцу сиділа* (ФК, с. 33); *пюро* (укр. *перо*): *Ой летіла зозуленька <...> Та пустила синє пюро Та в тихий Дунай* (Там само, с. 42); *хоць* (укр. *хоч*): *Ой хоць мене, мамцю, бий, Ой хоць мене і забий...* (ЛУ, с. 68); *дзінкуємо* (укр. *дякуємо*): *Дзінкуємо пану за привіт, Щоб ви-те були за століт* (ЛУ, с. 81) й ін. Крім того, в аналізованих текстах знайдено кілька вимовних варіантів іменника діброва: *дуброва, дїмброва (дѣмброва)* (два останні – також наслідок впливу польської мови): *Піду я дорогою – Мій голос дубровою* (ККП, с. 29); *Під дѣмбровкою, під зелененькою, Ой там хлопці комара б’ють* (ЛУ, с. 41). У піснях з Волинського Полісся трапляються білоруські форми: *гєто так* (укр. *це так*), *одзєну* (укр. розм. *одіну*), *вуйдзіце* (укр. *вийдіте*), *сєдзіць* (укр. *сидить*), *не росці* (укр. *не рости*), *маці* (укр. *мати*), *цєпер* (укр. *тепер*), *што* (укр. *що*) та ін., напр.: *Гєто, гєто, гєто так, гєто так, так сєють мак* (ФК, с. 77); *Ой знаці, знаці, што чужая маці* (ФК, с. 92); *Цєпер* *Купайло, а завтра Йіван* (ФК, с. 79).

Серед виявів *комбінаторних звукових змін* назвемо *афєрезу, протєзу, єпєнтєзу, рєдукцію голосних, метатєзу, асиміляцію, дисиміляцію* та їх поєднання. *Афєреза*: а) опускається початковий звук [o]: *’д (од)*: *Я ’д тебе немного подарунків брала* (ККП, с. 90); *Ой любилися ’д неділі до неділі* (Там само, с. 74); *’давала (оддавала)*: *’Дадала мати за старого* (ККП, с. 19); *’дмикати (одмикати)*: *Зиму замикати, Літєчко ’дмикати* (Там само, с. 34); *не ’дного (не одного)*: *Чорні очі маю, ... Не ’дного зве-*

ла їми (Там само, с. 77); *'дчиняй (одчиняй): 'Дчиняй, хазяїн, хвірточку – Несемо з золота квіточку* (ПД-1, с. 52); *під окенце (під віконце): Ой піду я стиха під окенце* (ККП, с. 148); *чо' (чого): Ой чо' ж ти, Марино, Чого тутка ходиш?* (Там само, с. 119); *'го (його): Бо як го покинеш, Марне з світа згинеш* (ПРЖ, с. 50). Приставними (протетичними) звуками виступають приголосні [в], [г], [й], напр., *гочиняй (одчиняй): Гочиняй, панойку, ворота, Несемо віночок з золота* (ЛУ, с. 81); *горел (орел): Ой літа горел та під небесами* (ПРЖ, с. 289); *говес (овес), погорати (поорати): Горел поле погорав, Ще й говесу насіяв* (ПВ, с. 41); *год (од): Будеш мати год батька запламу, <...> год матері дяку* (ЛУ, с. 54); *z hynszuti (з інішими), Chłopczi z hynszuti zartujut* (К, с. 398), *гулиця, юлиця (улиця): Ти, молодая молодичце, вийди, вийди на гулицю* (ПД-1, с. 23), *Ой молодая молодичце, Ой вийди, вийди на юлицю* (ПРЖ, с. 12); *ю [в]: Ю гаю грибки родять, Ю гай парубки ходять* (ККП, с. 77); *йорловії (орловії): Коли б же я мала йорловії крила* (Там само, с. 151); *вустань (устань): Вустань, дівчинько, вустань, голубонько* (ПД-3, с. 39); *ворали (орали): Ой там за горами, там ворали комарами* (ПВ, с. 64); *ja (a): Ja chto worit klyczce?* (К, с. 397) та ін. Інколи на місці зниклого початкового звука [о] з'являється протетичний [в], наприклад: *'вбидва (обидва): Два молодці молодейких, 'Вбидва братика роднейких* [ККП, с. 60]; *'всичина (осичина): Щоб 'всичина трипитіла, Рокити навкаменіла* (Там само, с. 43). Крім того, замість протетичного [г] в літературній мові часом маємо [в]: *воробелько (горобейко): Дівчина молодейка Зловила воробелька* (Там само, с. 77). Помічено паралельне вживання форм *udowa – wdowa – uwdowa (uwdowyna)*, інколи в межах невеликого контексту, як-от: *Iszcze wdowa do domu ne dojszla, a wze uwdowyna pszenyca zejzla* (К, с. 402). Вставні голосні (епентеза) зауважено в піснях, записаних на теренах південно-західних говорів, у яких замість вставного [о] в словах *вогонь, сосон* виступає [е] – *оген' (воген'), сосен*, напр.: *В моїм серці що не день Все любові горить огень* (ПРЖ, с. 289); *Заблудились між двох сосен* (ПД-3, с. 33). Редуція голосного [о], можливо, виникає під впливом неповноголосся у відповідних звукосполученнях польської та чеської мови: *хтіла (хотіла), млода (молода), в золоті (в золоті)*, наприклад: *Ой вибігла тецьейка із хати, Хтіла йому шапойку а підняти* (ПВ, с. 51); *А я млода, тих жартів не знала* (ПД-2, с. 136); *Не бери в золоті, а бери в роботі* (Там само, с. 123).

Метатезу, що полягає в перестановці звуків чи складів, у досліджених текстах зафіксовано в кількох словах, напр.: *керниченька (криниченька): Ой у полі керниченька, у ній вода зимна* (ПРЖ, с. 136); *намастир (монастир): Ходім, брацю, в намастир, Нехай же нам бог простить. Намастир каже: не прийму, Господь каже: не прощу* (ЛУ, с. 57); *муралі (мулярі): Ой там на горі Муровали муралі* (ПД-1, с. 23); *знирала (зринала) Що на морі да потопала, (2) А у меду знирала* (ФК, с. 212) та ін.

Трапляються випадки асиміляції (уподібнення звуків), здебільшого прогресивної або регресивної

суміжної в низці слів, напр.: а) прогресивна суміжна на зразок [зй] > [з':] (з'їли > ззіли): *Ой їли, ми, їли, сивого вола ззіли* (ПВ, с. 36); б) регресивна суміжна за способом творення [д'н'] > [н':] (*сьогодні > сьоннічка*): *А я сьоннічка рано встала* (ПД-1, с. 24); в) регресивна суміжна у звукосполучі [т'с'] > [т'ц'] > [ц':] (*остається > остаєця, розходитьця > розходиця, ховаються > ховаюця, прощається > прощайця*): *Ой ни втрата, сватойку, ни втрата: остаєця Ганночка – заплама* (ПВ, с. 34); г) суміжна прогресивна за способом творення [нш] > [нч] (*іншої > гинчей, раньше > ранче*): *А дівойка ранче встала* (ПД-1, с. 131).

Подекуди знайдено приклади дисиміляції (розподібнення звуків), серед них: а) суміжна прогресивна за способом творення на зразок [рч] > [рш] (зімкнений + зімкнено-щілинний > зімкнений + щілинний) (*корчма > коршма*): *А твоя дружина Вчора в коримі гуляла* (ПРЖ, с. 132); б) суміжна регресивна за способом творення [дц'] > [йц'] (зімкнений + зімкнено-щілинний > щілинний + зімкнено-щілинний) (*чотирнадцятий > итирнаццятий*): *Рік итирнаццятий минав* (ПД-3, с. 36); в) дистантна: *мандрувати > вандрувати* (зімкнено-носовий м + зімкнено-носовий н > щілинний в + зімкнено-носовий н): *Була би я вандрувала Та від вітця і від матки* (Там само, с. 288).

Інколи в слові поєднано наслідки дисиміляції й асиміляції за способом творення і голосом на зразок [бдж] > [бч] > [пч] (дисиміляція + асиміляція) (*бджоли > бчолі > пчолі*): *Чий пчолі по діброві, мої по цвіточку* (ЛУ, с. 73); *От як тужи жару рцзолу на зитецько јдучу* (К, с. 78).

Висновки. Отже, в текстах українських народних пісень, записаних на Волині, виявлено низку фонетично-орфоепічних одиниць, властивих для волинсько-поліських і волинсько-подільських говорів. Здебільшого в них представлено рефлекси давніх етимологічних голосних звуків, відображено асимілятивно-дисимілятивні звукові видозміни, редукцію голосних, метатезу, протезу, епентезу, афезу та поєднання кількох явищ. Найбільше фонетично-орфоепічних одиниць зафіксовано в піснях, зібраних у 1930-і роки на українсько-білорусько-польському пограниччі Західного Полісся Ф. Колесою (використовував кириличну графіку) та К. Мошинським (послугувався латиною з діакритичними знаками). Значно менше їх у текстах середини-кінця ХХ, зовсім небагато – на початку ХХІ ст., що репрезентують Волинське Поділля. Усі одиниці здебільшого є вкрапленнями на тлі літературнонормативного мовлення, що дає підстави кваліфікувати їх як фонетично-орфоепічні діалектизми. Наша праця, а також інші статті про специфіку інтернет-фольклору та українські пісні часів російсько-української війни 2014–2023 років підтверджують запропонований раніше підхід про правомірність кваліфікації фольклорного мовлення як різновиду художнього стилю на сучасному етапі. Перспективи дослідження вбачаємо в ширшому охопленні просторово-часових рамок і жанрового розмаїття фольклорних текстів.

Література

1. Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок. А–Я. Вид. 2-ге переробл., випр. і доп. Луцьк, 2016. XXIV + 648 с.
2. Глуховцева К.Д. Динаміка українських східнословобожанських говірок. Луганськ: Альма-матер, 2005. 592 с.
3. Грицевич Ю. Діалектний компонент у фольклорних текстах із Західного Полісся: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2022. 192 с.
4. Гриценко П.Ю. Діалектизм. *Українська мова: енциклопедія*. 3-є вид., зі змінами і доповн. Київ: Укр. енцикл. ім. М.П. Бажана, 2007. С. 151–152.
5. Данилюк Н. Діалектні особливості волинських народних пісень у записах Лесі Українки. *Tresci i mechanizmu przenikania kultur na pograniczu polsko-ukrainskim*. Т.ІІ. Ryki, 2003. С. 131–138.
6. Данилюк Н. Діалектні явища у мові волинських народних пісень. *Ukrainskie i polskie gwary pogranicza / red. Feliks Czyżewski, Hryhorij Arkuszyn*. Lublin; Łuck, 2001. С. 119–125.
7. Данилюк Н. Діалектні явища у фольклорних записах Оскара Кольберга. *Волинь філологічна: текст і контекст. Західнополіський діалект у західноукраїнському та всеслов'янському контексті*. Вип. 4. Луцьк: Ред.-вид. від. „Вежа” Волин. держ. ун-ту, 2007. С. 289–294.
8. Данилюк Н.О. Дослідження фольклорних текстів східнослов'янськими вченими в добу цифровізації. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського*. Вип. 59: *Слов'янські обрії: матеріали Міжнар. наук. конф. «Славістика й україністика: взаємне посилення розвитку» (м. Київ, Україна, 24 трав. 2019 р.)*. Редкол.: Н. Кунанець (голов. ред.) та ін. 2020. С. 11–30.
9. Данилюк Н.О. Мова української народної пісні (лексико-семантичний і функціональний аспекти): дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Київ, 2010 а. 499 с.; Додатки. С. 501–720.
10. Данилюк Н.О. Мова усної народної поезії та діалекти. *Науковий вісник ВДУ: Філологічні науки*. 2000. № 6. С. 106–110.
11. Данилюк Н. Мовні особливості календарно-обрядової поезії у записах Лесі Українки та з її голосу. *Пісню народною натхнені (Творча співпраця Лесі Українки та Климента Квітки): Матеріали. Статті. Дослідження*. Луцьк: Волин. обл. друкарня, 2006. С. 105–111.
12. Данилюк Н. Поетичне слово в українській народній пісні: монографія. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 511 с.
13. Bartmiński J. O języku folkloru. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1973. 286 s.
14. Bartmiński J. O derywacji stylistycznej. Na przykładzie poetyckiego interdialektu folkloru i gwary w literaturze. *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagelonskiego*. Warszawa; Kraków, 1977. S. 87–125.

Список умовних скорочень джерел

1. З – Записи авторки від Ковальчук Т.М., 1909 р.н., жительки с. Заболоття, зараз Дубенського району Рівненської обл.
2. ККП – Кондратович О.П. Калиновий квіт Полісся: народні пісні. Луцьк: Надтир'я, 1994. 226 с.
3. Л – Записи авторки від Данилюк (Ковальчук) Т.М., 1932 р.н., жительки м. Луцька (нар. в с. Заболоття, зараз Дубенського району Рівненської обл.).
4. ЛУ – Леся Українка. Зібрання творів: у 12-ти т. Київ: Наукова думка, 1977. Т. 9.: Записи народної творчості. Пісні, записані з голосу Лесі Українки. 429 с.
5. ПД-1 – Поліська дома. Фольклорно-діалектологічний збірник. Упоряд. В. Давидюк і Г. Аркушин. Луцьк, 1991. Вип. 1. 188 с.
6. ПД-2 – Поліська дома: Вип. 2: Весна. Збр., упоряд. та комент. В. Давидюк. Рівне: Волинські обереги, 2003. 176 с.
7. ПД-3 – Поліська дома. Збр., упоряд. і комент. В. Давидюк. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2008. Вип. III: Літо. 404 с.
8. ПВ – Пісні з Волині. Упоряд. О.Ф. Ошуркевич. Київ: Музична Україна, 1970. 332 с.
9. ПК – Пісні з Колодяжна. Фольклорний збірник. Записи, упоряд. і прим. О. Ошуркевича. Луцьк: Надтир'я, 1998. 152 с.
10. ПРЖ – Пісні родинного життя. Упоряд., авт. вст. ст. та приміт. Г.В. Довженок. Київ: Дніпро, 1988. 359 с.
11. ФК – Музичний фольклор з Полісся у записах Ф. Колесси та К. Мошинського. Системат. матер., вст. ст., пісенні паралелі Ф. Колесси. Київ: Муз. Україна, 1995. 432 с.
12. К – Kolberg O. Dzieła wszystkie. Kraków; Warszawa, 1964. Т. 36: Wolyń. 450 s.

References

1. Arkushyn H.L. (2016) Slovyk zakhidnopoliskykh hovirok. A–Ya. [Dictionary of Western Polissya dialects. A–Ya]. Vyd. 2. Lutsk. XXIV + 648 s. [in Ukrainian].
2. Hlukhovtseva K.D. (2005) Dynamika ukrainskykh skhidnoslobozhanskykh hovirok [Dynamics of Ukrainian East Slobozhan dialects]. Luhansk: Alma-mater. 592 s. [in Ukrainian].

3. Hrytsevych Yu. (2022) Dialektnyi komponent u folklornykh tekstakh iz Zakhidnoho Polissya [Dialect component in folklore texts from Western Polissia]. Lutsk: Vezha-Druk. 192 s. [in Ukrainian].
4. Hrytsenko P. Yu. (2007) Dialektizm. *Ukrainska mova: entsyklopediia* [Dialektizm. *Ukrainian language: an encyclopedia*]. Kyiv: Ukr. entsykl. im. M.P. Bazhana. S.151–152 [in Ukrainian].
5. Danylyuk N. (2003) Dialektni osoblyvosti volynskykh narodnykh pisen u zapysakh Lesi Ukrainky [Dialectal features of Volyn folk songs in Lesya Ukrainka's recordings]. *Tresci i mechanizmy przenikania kultur na pograniczu polsko-ukrainskim*. T. II. Ryki. S. 131–138 [in Ukrainian].
6. Danylyuk N. (2001) Dialektni yavlyshcha u movi volynskykh narodnykh pisen [Dialect phenomena in the language of Volyn folk songs]. *Ukrainskie i polskie gwary pogranicza*. Red. Feliks Czyżewski, Hryhorij Arkuszyn. Lublin; Łuck. S. 119–125 [in Ukrainian].
7. Danylyuk N. (2007) Dialektni yavlyshcha u folklornykh zapysakh Oskara Kolberha [Dialect phenomena in the folklore records of Oskar Kohlberg]. *Volyn filolohichna: tekst i kontekst. Zakhidnopolyskyi dialekt u zakhidnoukrainskomu ta vseslovianskomu konteksti*. Vyp. 4. Lutsk: Red.-vyd. vid. „Vezha” Volyn. derzh. un-tu. S. 289–294 [in Ukrainian].
8. Danylyuk N. (2008) Doslidzhennia folklornykh tekstiv skhidnoslovianskymy vchenymy v dobu tsyfrovizatsii [Research of folklore texts by East Slavic scholars in the age of digitization]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho*. Vyp. 59: *Slovianski obrii: materialy Mizhnar. nauk. konf. «Slavistyka y ukrainistyka: vzaiemne posylennia rozvytku»* (m. Kyiv, Ukraina, 24 trav. 2019 r.). Redkol.: N. Kunanets (holov. red.) ta in. S. 11–30 [in Ukrainian].
9. Danylyuk N.O. (2010a) Mova ukrainskoi narodnoi pisni (leksyko-semantychnyi i funktsionalnyi aspekty) [The language of the Ukrainian folk song (lexical-semantic and functional aspects)]: dys. ... dokt. filol. nauk: 10.02.01 – ukrainska mova. Kyiv. 499 s.; Dodatky. S. 501–720 [in Ukrainian].
10. Danylyuk N.O. (2000) Mova usnoi narodnoi poezii ta dialekty [The language of oral folk poetry and dialects]. *Naukovyi visnyk VDU: Filolohichni nauky*. № 6. S. 106–110 [in Ukrainian].
11. Danylyuk N. (2006) Movni osoblyvosti kalendarno-obriadovoi poezii u zapysakh Lesi Ukrainky ta z yii holosu [Linguistic features of calendar and ritual poetry in the recordings of Lesya Ukrainka and from her voice]. *Pisnei narodnoi natkhneni (Tvorchy spivpratsia Lesi Ukrainky ta Klymenta Kvitky): Materialy. Stati. Doslidzhennia*. Lutsk: Volyn. obl. drukarnia. S. 105–111 [in Ukrainian].
12. Danylyuk N. (2010) Poetychne slovo v ukrainskii narodnii pisni [A poetic word in a Ukrainian folk song]. Lutsk: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. 511 s. [in Ukrainian].
13. Bartmiński J. (1973) O języku folkloru [About the language of folklore]. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. 286 s. [in Polish].
14. Bartmiński J. (1977) O derywacji stylistycznej. Na przykładzie poetyckiego interdialektu folkloru i gwary w literaturze [About stylistic derivation. On the example of poetic interdialect of folklore and dialect in literature]. *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Warszawa; Kraków. S. 87–125 [in Polish].

Legends

1. 3 – Zapysy avtoroky vid Kovalchuk T.M., 1909 r.n., zhytelky s. Zabolottia, zaraz Dubenskoho raionu Rivnenskoï obl. [in Ukrainian].
2. ККП – Kondratovych O.P. (1994) Kalynovy kvit Polissia: narodni pisni. Lutsk: Nadstyria. 226 s. [in Ukrainian].
3. Л – Zapysy avtoroky vid Danyliuk (Kovalchuk) T.M., 1932 r.n., zhytelky m. Lutska (nar. v s. Zabolottia, zaraz Dubenskoho raionu Rivnenskoï obl.) [in Ukrainian].
4. ЛУ – Lesia Ukrainka (1977) Zibrannia tvoriv: u 12-ty t. T. 9. Zapysy narodnoi tvorchosti. Pisni, zapysani z holosu Lesi Ukrainky. Kyiv: Naukova dumka. 429 s. [in Ukrainian].
5. ПД-1 – Poliska doma. Folklorno-dialektolohichni zbirnyk (1991) Vyp. 1. Lutsk. 188 c. [in Ukrainian].
6. ПД-2 – Poliska doma (2003) Vyp. 2: Vesna Rivne: Volynski oberehy. 176 s. [in Ukrainian].
7. ПД-3 – Poliska doma (2008) Vyp. 3: Lito. Lutsk: PVD «Tverdnyia». 404 s. [in Ukrainian].
8. ПВ – Pisni z Volyni (1970) Kyiv: Muzychna Ukraina. 332 s. [in Ukrainian].
9. ПК – Pisni z Kolodiazna. Folklorni zbirnyk (1998) Lutsk: Nadstyr'ya. 152 s. [in Ukrainian].
10. ПРЖ – Pisni rodynnoho zhyttia (1988) Kyiv: Dnipro. 359 s. [in Ukrainian].
11. ФК – Muzychnyi folklor z Polissia u zapysakh F. Kolessy ta K. Moshynskoho (1995) Kyiv: Muz. Ukraina. 432 s. [in Ukrainian and Polish].
12. К – Kolberg O. (1964) Dzieła wszystkie. Kraków; Warszawa. T. 36: Wolyń. 450 s. [in Ukrainian and Polish].

DIALECT UNITS IN FOLK SONG TEXTS FROM VOLYN (THE PHONETIC AND ORTHOEPIC LEVEL)

Abstract. The relevance of the article lies in the need for a detailed consideration of the language of the texts of Ukrainian folk songs from Volyn, reflecting the Volyn and Polissya and Volyn and Podillya dialects at all linguistic levels. The purpose of the work is to trace the phonetic and orthoepic features of dialectisms on the material of specific folk poetic texts, recorded mainly in the twentieth century.

The study examined lyrics of folk songs, recorded in Volyn (mostly within the current Volyn and Rivne regions) by Hryhoriy Arkushyn, Antonina Holentiuk, Viktor Davydiuk, Filaret Kolessa, Oskar Kolberg, Oleksandra Kondratovych, Kazymerz Moshynsky, Oleksa Oshurkevych, Lesya Ukrainka, and also by the author of this article.

It has been found out that for the most part the texts represent reflexes of ancient etymological vowel sounds, reflect assimilative-dissimilative sound modifications, vowel reduction, metathesis, prosthesis, epenthesis, apheresis, and combination of several phenomena. Most phonetic and orthoepic units are recorded in the songs collected in the 1930s on the Ukrainian-Belarusian-Polish border of Western Polissya by Filaret Kolessa and Kazimierz Moszyński. There are much fewer of them in the texts of the mid-late 20th, not many – at the beginning of the 21st century that represent Volyn Podillya. The analysis of a large text data showed that the identified units are mostly interspersed against the background of literary normative speech, so we have a reason to qualify them as phonetic-orthoepic dialectisms. Our work, as well as other articles on the specifics of Internet folklore and Ukrainian songs during the Russian-Ukrainian war of 2014–2023, confirm the correctness of the previously proposed approach to consider a folklore speech as a type of fiction/literary style at the present stage of the language development.

Keywords: a dialect unit, phonetic and orthoepic level, Volyn and Polissya patoises, Volyn and Podillya patoises, northern dialect, southwestern dialect, a folk song text.

© Данилюк Н., 2023 р.

Ніна Данилюк – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки, Луцьк, Україна; nina_daniljuk@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-7373-2902>

Nina Danylyuk – Doctor of Philology, Professor of the Ukrainian Language Department of Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine; nina_daniljuk@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-7373-2902>